

Piotr RYMARCZYK
Jerzy KOSIEWICZ

Filozoficzne i religijne przesłania wychowania fizycznego w starożytnych Indiach

[rec.] Suresh H. Deshpande, *Physical Education in Ancient India
(From Vedic Period to Early Medieval Period)*, Principal Degree College
of Physical Education, H.V.P.M., Amravati 2013, ss. 430

Physical Education in Ancient India autorstwa Suresha H. Deshpande to monografia opisująca historię wychowania fizycznego w Indiach, ze szczególnym uwzględnieniem jego religijno-filozoficznych podstaw. Autor w swym dziele przedstawia dzieje opisywanej sfery życia społecznego, począwszy od jej początków w czasach powstawania literatury wedyjskiej – a więc w drugim tysiącleciu p.n.e. – aż do 1200 r. n.e. Pierwsze wydanie wspomnianej pracy ukazało się w 1992 r., a w 2013 r. książka została wznowiona nakładem Principal Degree College of Physical Education, H.V.P.M. Amravati. Jest to pierwsza i jedyna monografia przedstawiająca wskazaną w tytule problematykę w sposób syntetyczny, całościowy, a przy tym wysoce kompetentny.

Autor przedstawiane przez siebie dzieje dzieli na 3 okresy – wedyjski (do 1000 r. p.n.e.), epicki (od 1000 r. p.n.e. do 200 r. n.e.) i wczesnośredniowieczny (od 200 r. n.e. do 1200 r. n.e.) – opisując formy wychowania fizycznego charakterystyczne dla każdego z nich. Uwzględnia przy tym, przynajmniej w przypadku dwóch ostatnich spośród wymienionych okresów, stratyfikacyjne uwarunkowania owego wychowania (w przypadku okresu wedyjskiego pominięcie tej kwestii można prawdopodobnie uznać za usprawiedliwione ze względu na relatywny egalitaryzm wedyjskiego społeczeństwa, jak i na skąpość źródeł). Dla okresu epickiego i wczesnośredniowiecznego charakterystyczny był podział hinduskiego społeczeństwa na cztery podstawowe kasty – braminów (kapłanów), kszatrijów (wojowników, władców), wajsjów (kupców, rolników, rzemieślników) i siudrów (robotników). Jak można się dowiedzieć z pracy Deshpande, zgodnie z panującymi ówczesnie normami kulturowo-religijnymi, eduka-

cja – w tym wychowanie fizyczne – była uważana za dopuszczalną i pożądaną jedynie w przypadku trzech pierwszych z owych kast, przybierając przy tym dostosowany do ich funkcji profil. Jednakże, jak zauważa autor, w rzeczywistości z pewnymi formami wychowania fizycznego mieliśmy do czynienia również w przypadku części siudrów. Spośród siudrów – jak i spośród ludności niemieszczącej się w ramach głównych kast – rekrutowali się bowiem wykonawcy takich związanych ze sferą kultury fizycznej zawodów, jak tancerze, akrobaci czy zapaśnicy, i nie ulega wątpliwości, że odgrywanie wspomnianych ról zawodowych wymagało wcześniejszego przeszkolenia.

Kolejnym, po stratyfikacji, czynnikiem społecznym wpływającym na formy wychowania fizycznego, który Autor omawianej pracy bierze pod uwagę, są wzorce genderowe. Deshpande wskazuje na rozmaite ograniczenia, jakim podlegało kształcenie kobiet – związane m.in. z rozpowszechnieniem się zalecanego przez teksty religijne wzorca wydawania za mąż dziewczynek już w wieku 8–12 lat. Jednocześnie wymienia jednak przykłady wskazujące, że niekiedy kobiety mogły zdobywać wykształcenie – w tym także w zakresie wychowania fizycznego.

Praca Deshpande oparta jest na bogatej literaturze źródłowej pochodzącej z opisywanych czasów. Jest to tym bardziej godne uznania, iż chodzi tu w znacznej mierze o teksty praktycznie nieznane i niedostępne zachodnim czytelnikom – i zapewne nigdy dotąd nie analizowane pod kątem ich związków ze sferą kultury fizycznej. Pionierski charakter pracy i fakt, że jej Autor wkracza na ścieżki nie badane dotąd przez przedstawicieli społecznych nauk o sporcie, sprawia natomiast, że odwołania do współczesnej literatury przedmiotu odgrywają w omawianej monografii relatywnie mniejszą rolę.

Zagadnieniem, które zasługuje na odrębne potraktowanie – i któremu Deshpande poświęca w swej pracy wiele uwagi – jest kwestia tego, co określane jest mianem filozoficznych podstaw wychowania fizycznego. W rozdziałach poświęconych wspomnianemu zagadnieniu widać wyraźny zamysł polemiczny. Autor przeciwstawia się rozpowszechnionym w pracach zachodnich uczonych wyobrażeniom na temat indyjskiej kultury jako lekceważącej materialną rzeczywistość i nastawionej na bierną kontemplację, dowodząc, że założenia tradycyjnych indyjskich systemów światopoglądowych są zgoła inne. Afirmacja rzeczywistości duchowej ma bowiem iść w nich w parze z docenieniem znaczenia rzeczywistości materialnej – w tym również aksjologicznej istotności ciała. Wychowanie fizyczne w starożytnych i średniowiecznych Indiach było według Deshpande oparte na afirmacji trzech podstawowych wartości: Bala (siła i sprawność fizyczna), Krida (wartości hedonistyczne) i Śarira (wartości estetyczne). W ramach tej trójcy najistotniejszą rolę miała – wedle autora – odgrywać Bala. Siła i sprawność były bowiem postrzegane jako niezbędna podstawa prawego działania. Stąd siła wolnej od pożądań i namiętności przypisywano boski charakter. Autor dowodzi również, że systemy światopoglądowe starożytnych i średniowiecznych Indii stwarzały podatny grunt do afirmacji cielesnych przyjem-

ności i cielesnego piękna, odwołując się w tym celu m.in. do pojawiającej się w upanisadach koncepcji braku jakościowej różnicy między przyjemnościami fizycznymi a duchowymi.

Przedstawiane przed Deshpande tezy zasługują na uwagę, gdyż podważają niektóre stereotypowe wyobrażenia na temat indyjskiej kultury. Na uwagę zasługuje też fakt, że Autor pisząc o filozoficznych podstawach edukacji w badanym okresie, odwołuje się w dużej mierze do dzieł o charakterze religijnym, takich jak wedy, czy poematów epickich, takich jak *Mahabharata* i *Ramajana*. Wskazuje to na daleko idące przemieszanie filozofii i religii charakterystyczne dla wszystkich filozofii o wydźwięku religijnym – w tym także dla tej, która konstituowała kulturowe podstawy wychowania fizycznego w Indiach.

Physical Education in Ancient India z pewnością nie jest pracą pozbawioną mankamentów. Tym niemniej budząca szacunek erudycja Autora, wybitnego znawcy w dziedzinie klasycznej literatury indyjskiej, sprawia, że stanowi ona nieocenione źródło informacji dla czytelników zainteresowanych dziejami kultury fizycznej spoza zachodniego kręgu cywilizacyjnego.